

A leszámolások éve

Herceg János egy gesztusáról

1983 a politikai visszarendeződések éveként maradt meg emlékezetemben. Mindenekelőtt az Új Symposion szerkesztősége elleni hajsza miatt, de egyébként is. A posztitoista kommunista hatalmi centrumok – ki-ki a maga köztársasági, nemzeti hátsóudvarában – a kedvező nemzetközi pillanatot, mindenekelőtt a lengyelországi Szolidaritás mozgalmának átmeneti elfojtását kihasználva – utólag úgy tűnik, összegangolt kísérletet tettek a renitenskedő, egyre bátrabb ellenzéki bírálatokat megfogalmazó ifjúsági sajtóval szemben. Az Új Symposion szerkesztőinek menesztését megelőzte a zágrábi Studentski list elleni hisztéria, majd pedig a szlovén Tribuna két lapszámának betiltása. A Sziveri-féle szerkesztőséggel szembeni politikai bizalmatlanság voltaképpen még 1982-ben, a Lukács György filozófussal készített Eörsi-féle életinterjú közlésével vette kezdetét, amelyre azonnal fölfigyelt a kádári Magyarország diplomáciája, s kulisszák mögötti nyomásgyakorlással elérte, hogy a lap 203. száma az interjú befejező részét csak kihagyásokkal közölhette. Major Nándor Vajdasága és Kádár János Magyarországa között a politikai összjáték zavartalan volt: a Kommunisták c. hetilap lojális, gabszálós cikkben tömjénezte az 56-os magyar forradalom vezetőinek akasztófára küldőjét. Bűnlajstromát a Symposion az elkövetkező hónapokban újabakkal szaporította. Egyre vakmerőbben támadta a hazai tájékoztatási és kultúrpolitika fonákságait, s ezzel párhuzamosan egyre nagyobb teret szentelt magyarországi és erdélyi ellenzéki szerzők szerepeltetésének.

A politikai bosszú nem váratott sokáig magára. A leszámolásra hívó ideológiai kürtjelet Erdélyi Károly, a Magyar Szó főszerkesztője adta meg a Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának 7. ülésén, támadva e sorok írójának Előre, pennabajnokok! c., az új tájékoztatási törvényt bíráló szösszenetét, de a folyóirat egészét is. Erdélyi, aki sokak szerint az állambiztonsági szolgálat egyik első számú tartományi rezidense volt, ekkora már mozgósította a vajdasági magyar napilap újságíróit is. A sztálinizmus eszköztárából kölcsönzött módszert alkalmazta: először azokat a fiatal hírlapírókat próbálta az Új Symposion ellen felhasználni, akik személyesen

is kötődtek a folyóirathoz munkatársként, egykori vagy aktív szerkesztőbizottsági tagként stb. Allítólag a fenyegetőzés és a pszichikai zsarolás eszközeit igénybe véve kényszerítette ki Bálint Sándorból a „Versbe csempészett zugpolitika” c. Tolnai-ellenes denunció pamfletet, amely azután megindította a politikai leszámolásokat, a rágalmozgásokat, a hazugságokat, a vészjósló párhatározatok Sziveri- és Symposion-ellenes lavináját, amely igen gyorsan maga alá temette a szerkesztőség tagjait, de amelynek erkölcsi áldozatai mégsem ők lettek, hanem azon író-társaink, akik, vagy mert nem tudtak ellenállni a hatalom kínáló csábító ajánlatoknak, vagy mert korábbi irodalmi sérelmeiket kívánták törleszteni, hosszabb-rövidebb időre bérbe adták tolluk és nevük. Közülük többen – némelyik azóta a szelektív emlékezés és mítoszteremtés aranyfüstjével jócskán befuttatva, mások komoly kitüntetésekkel díjazva – bizony, kivették részüket az ellenünk folyó leszámolásból. (Aki akarja, a részleteket megtalálhatja a Symposion-mozgalmak krónikájában: Csorba Béla – Vékás János: *A kultúrpolitika visszavág*, Újvidék, 1994.)

Erdélyi egyébként távirati úton már 1983. február 1-jén magához rendelte Mák Ferencet, a Magyar Szó újságíró-gyakornokát, azzal a céllal, hogy vele is írasson egy lejáratos cikket a folyóiratról. Vélhetően úgy okoskodott, hogy leendő állandó munkahelye megteremtése érdekében Mák nem fog ellenállni, ugyanakkor, mint a Symposion szerkesztőbizottsági tagját a nyilvánosság felé mint a folyóiratnál lám, mégiscsak jelen levő „egészséges erőt” lehetne felmutatni, s ezzel esetleg kezdetét vehetné a belső bomlasztás, majd a szalámizálás is. Ez a rafinált taktika azonban Mák Ferenc karakán ellenállásán megbukott!

Időközben az elvtársak a politikai hisztériakeltés gépezetét teljesen csúcsra járatták: február 20-án a Magyar Szóban megjelent Bori Imre „Még Illyés Gyulától sem!” c. pamfletje a magyar íróknak a Frankfurter Rundschau-ban 1982. december 21-én megjelent interjúja kapcsán. Bori féligazságokat és valótlan állításokat állít szembe Illyés vádjával, s különösen azt fájlatja, hogy az öreg költő „a jugoszláviai magyar értelmiséget megalkuvónak, a maga magyar

nemzetiségével mit sem törődőnek tartja.” Már a közlést követő napokban Újvidéken elterjedt híre, hogy a cikket az állambiztonsági szolgálat rendelkezésére kellett Borinak megírnia, s közszájon forgott a Forum-ház azon két, a Symposium első nemzedékéhez tartozó befolyásos személyiségének a neve is, akik erre a dicstelen tetre Bori Imrét „államérdekből” állítólag rábeszítették. Van olyan verzió is, hogy előzőleg Szeli Istvánnál jártak, de ő – betegségére hivatkozva – kibújta a feladat alól.

Szemmel látható, hogy az eszmei tisztogatást mind „balra” (symposionista „ararcholiberalizmus”), mind „jobbra” (Illyés, „nacionalizmus”) el kívánták végezni, annál is inkább, mert a tartományi kommunista vezetés viszonya a szerbiai elvtársakkal egyre feszültebbé vált. Úgy képzelték, „rendet” kell tenni a hátsódudvarban, s a rendteremtést a régi jó neosztálinista logika szerint nem a demokrácia és a sajtószabadság szélesítésével, hanem az elnyomás fokozásával, a társadalom „szerzett jogainak” visszavételével lehet megteremteni. (A tartományi kommunista vezetés teljes elszigetelődését a társadalomtól lényegében ezek a lépések készítették elő, s ezek vezettek el a szerbiai nacionál-kommunizmus által gerjesztett nemzeti histériával szembeni 1988-as politikai kudarchoz is.)

Egyáltalán nem véletlen, hogy több mint negyed századdal a történetek után a délvidéki magyar irodalmi élet – néhány kivételes megnyilvánulástól eltekintve – szeretné 1983-at a történelem öröknaptárából kitörölni. De lényegében ez a helyzet Sziveri Jánossal, költő, eszmei örökségével is. Kényelmetlen évszám, kényelmetlen szerző. Mindkettőt legjobb lenne elfelejteni, esetleg utóbbit egy kicsit denunciózni is. A kommunizmus ideológiai reflexei még mindig élnek, és irodalmi elitünk egy része még mindig azt hiszi, ha valamiről nem beszélünk, akkor az talán meg sem történt. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy negyed évszázad alatt teljesen feledésbe merült Herceg János bátor gesztusa is, amellyel – egyetlenként az akkori délvidéki írók közül – az Új Symposium egyik munkatársának, és ez által közvetve az egész üldözött Sziveri-nemzedéknek a védelmére kelt. Ennek közvetlen előzménye az volt, hogy – miután Mák Ferenc visszautasította a főszerkesztői utasítást –, Erdélyi áprilisban fegyelmi eljárást indított ellene, „...mivel főnnáll a gyanú, hogy Mák Ferenc újságírógyakornok súlyosan megsértette munkakötelezettségeit, mivel február 1-étől március 30-áig nem végezte el az Új Symposium szerkesztési politikájának elemzését és értékelését, amit a Magyar Szó nem közölhetett.” Egy hónappal később, május 5-én, a napilap fegyelmi bizottsága nyilvános figyelmeztetésben részesíti Mákot, majd négy nap

múlva Vukovics Géza, a Magyar Szó művelődési rovatának vezetője határozatot hoz, miszerint „Mák Ferenc nem alkalmas arra, hogy a Magyar Szó elkötelezett újságírója lehessen.”

Szemmel látható, hogy a háttérben az elvtársak egyeztettek: ugyanezen a napon vonja meg a bizalmat a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetég Tartományi Választmányának Elnöksége (vagyis az alapító) Sziveri János fő- és felelős szerkesztőtől és az Új Symposium szerkesztőbizottságától. Meggyőződésem szerint a dátum sem véletlen, ugyanolyan perfid, mint volt az egész eljárás, az egész rendszer: május 9., azaz „a fasizmus felett aratott győzelem napja”!

Mivel Vukovics döntése ellenére elméletileg volt még esély arra, hogy Mák Ferenc a fellebbezési eljárás során visszaszerezze munkahelyét, más lehetőséget nem látva két befolyásos íróhoz fordultam segítségért. Levelet írtam Pap Józsefnek, aki – ha jól emlékszem, tagja volt a Magyar Szó laptanácsának is –, s Herceg Jánosnak, aki vitán felül a legnagyobb írótekinélynek számított. Papban, laptanácsi szerepe mellett mindenekelőtt azért bíztam, mert tudni véltem, szoros személyes szálak kötik Major Nándorhoz, az akkori tartományi politikai atyavajdához, s úgy gondoltam, hogy mint elismert, koszorús költő, ha értesül a készülő becstelenségről, már csak a költői önérzet és az írói szolidaritás okán is közbe fog lépni. Nem kaptam tőle választ sosem.

Herceg János viszont – nem postai úton ugyan – eljuttatta hozzám a Magyar Szó munkaközösségéhez ír levelének másodpéldányát. Remélem, nincs akadályja annak, hogy az Aracsban megjelenjen, hiszen – túl azon, hogy fontos kordokumentum –, a tisztánlátásnak és az írói etikának magasrendű példája.

Igen tisztelt Kartársak, kedves Barátaim!

Az Új Symposium egyik munkatársa, akit csak a verseiből ismerek, segítségért fordult hozzám: próbáljam megmenteni Nátok Mák Ferenc kenyerét. Mert mint közölte velem, „napilapunk illetékesei politikailag alkalmatlannak minősítették újságírói munkakör betöltésére, mivel elutasította egy Symposium-gyalázó cikk megírását”.

Személyesen én Mák Ferencet nem ismerem, s az Új Symposiumról, sajnos, egy világ választ már el. Idegen volt tőlem a világnézete, nagy garral megkiáltott sok-sok kezdeményezése, gyakran erőszakolt ellenzékieskedése és egész érdes hangvétele. Ugyanakkor be kellett látnom az esztendőök folyamán, hogy onnan kapott modernebb akcentust egész irodalmi életünk, s ezekből a lármás fiatalokból kerültek ki – esszében, versben, prózában – olyan tehetségek, akiknek műveit ma Vajdaság határain túl

is megbecsülik. Ez készlet arra, hogy most, amikor fiatal kartársunk, Mák Ferenc ilyen nagy bajban van, a leghatározottabban kiálljak mellette.

Távol áll tőlem a politikai illetékesség kérdésébe beleszólni. Csupán azt az aggasztó képtelenséget utasítom el, amivel Mák Ferenc alkalmatlanságát állítólag megindokolták. Abban a tudatban öregedtem meg ugyanis, hogy csak azért felelünk – scripsi quod scripsi – amit megírtunk. Hivatásunkban épp az a szép, hogy nyilvánosságot követel. Aki a maga tehetségének íráskészségének mikrokozmoszából kilép, a világ előtt találja magát. Aki nem ezt teszi, azt legfeljebb sanda gyanú kíséri.

Ha már most a Magyar Szó illetékesei akár csak belső használatra módosították a felelősség kérdését és munkatársainak azért is felelniük kell, amit nem írtak meg, azt én olyan abszurd szellemi kényszernek érzem, amire azt hiszem nincsen példa ebben a hazában.

Ezért kérek benneteket, kedves Kartársaim és Barátaim, – talán a kötelező szolidaritásból eredő kérésem nem lépi túl a lehetőségek határát – ne hagyjátok kettőtömi fiatal kartársunk karrierjét. Kérjétek megértést a számára, hagyjátok meg a kibontakozás útján. Ha komolytalannak tartjátok, majd megkomolyodik, ha hevesnek, majd lehiggad. Engedetlenségének bélyege bizalmas használatra úgyis ott marad a jellemrajzán, s így legföljebb nem lesz főszerkesztő, vagy akárcsak főszerkesztő-helyettes sem. De hát attól még kitűnő újságíró lehet belőle.

Abban a reményben, hogy osztjátok véleményemet és az idősebb testvér, megértő szívvel fordultok fiatal társunk felé, hogy megmentsétek, őszinte köszönéssel maradok hívetek az írás szolgálatában.

[Herceg János]

Doroszló, 1983. május 26-án

És az epilógus?

Mondanom sem kell, Mák Ferenc soha sem került vissza az újsághoz. Viszont Siflis Lajos, a Magyar Szó főszerkesztő-helyettese már másnap válaszolt az írónak. Leveléből árad a hazug cinizmus (nem csoda, hiszen a Forum-ház Honvédelmi Bizottsága elnökeként maga mögött tudhatta az állami és pártapparátus teljes körű bizalmát.):

Igen tisztelt Herceg János! Kedves János bátyánk!

Megelégedéssel vettük, hogy szívéen viseli a fiatal író és újságíró nemzedék sorsát és fejlődését, függetlenül attól, hogy esztétikai vagy egyéb irodalmi kérdésekben azonos véleményen van velük vagy sem. Ez irányú baráti közreműködését továbbra is szívesen vesszük.

Levelének vétele után tüstént utána néztünk, hányadán áll Mák Ferenc „kenyerének ügye”. Közös szolgálatunk a következőkről értesített bennünket, tehát egyúttal Önt is: Mák Ferenc 1983. május 27-én a Magyar Szó TMASZ-ban van munkaviszonyban, s május havi 24 egységnyi kötelezettségéből 18 és 2/3 egységnyit teljesített, ennek ellenére az ezért járó 580 pontszám helyett megkapja a 760 pontszámnak megfelelő dinár értékű személyi jövedelmet, akárcsak az eddigiek folyamán több hasonló esetben.

Ebből is látható, hogy milyen mértékben osztjuk véleményét, milyen mértékben fordulunk fiatal társunk felé az idősebb testvér szívvel, hogy megmentsük. Tisztlettel,

Siflis Lajos

Újvidék, 1983. május 27.